

ارائه شده در سمینار مدیران سازمان حسابرسی، با محوریت قانون مالیات بر ارزش افزوده،
مبارزه با فساد اقتصادی و پول شویی

مجید رستمی
Rostami@audit.org.ir

مقدمه

فساد با توجه به رسالت آن در حوزه حسابداری و حسابرسی تبیین شود تا همگام با سایر نهادها در این امر خطیر اقدامات جدی صورت گیرد.

تعریف فساد

در جوامع گوناگون، نگرش‌ها و برداشت‌های گوناگونی از فساد به عمل آمده است ریشه کلمه فساد از فعل کلمه لاتین Rum per به معنای شکستن است. بنابراین فساد وقتی اتفاق می‌افتد که چیزی شکسته یا نقص شود. این چیز ممکن است رفتار اخلاقی شیوه قانونی یا مقررات اداری باشد. در فساد مالی یا اداری برای تامین منافع و سود شخصی، قوانین و مقررات نقص می‌گردند.

انواع فساد

فساد با توجه به حجم جایگاه سازمانی افراد درگیر و نحوه وقوع آن به ۳ طبقه تقسیم می‌شود:

۱- فساد تصادفی در برابر فساد نظام مند؛

فساد تصادفی، فساد است که برای اولین بار و به صورت اتفاقی رخ داده باشد، اما فساد نظام مند برای چندمین بار به وجود آمده است.

۲- فساد سازمان یافته در برابر فساد فردی؛

فساد سازمان یافته با همکاری و مشارکت یک گروه بروز می‌کند، در حالی که فساد فردی، را یک فرد به تنهایی انجام می‌دهد.

۳- فساد کلان در برابر فساد خرد.

فساد کلان از سوی مقامات عالی رتبه و در حجم وسیعی انجام می‌شود، ولی فساد خرد از سوی افراد رده پایین سازمان و در حد جزئی صورت می‌گیرد. معمولاً فساد کلان و نظام یافته از

کنفرانس بین‌المللی ضد فساد از دهه ۱۹۸۰ هر دو سال یک بار با شعار قیام عمومی علیه فساد برگزار شده و در آن تبادل اطلاعات و دیدگاه‌های مبارزه با فساد بین نمایندگان بیش از ۱۰۰ کشور در سطوح مختلف از رئیس جمهوری، کارشناسان حوزه‌های مختلف از جمله کارشناسان حسابداری و حسابرسی شرکت‌ها صورت می‌پذیرد. آنچه از مجموع این کنفرانس برداشت می‌شود، نقش اساسی دموکراسی، شفافیت و پاسخگویی شرکت‌های دولتی و خصوصی در مبارزه با فساد است. در این میان، استانداردهای بین‌المللی حسابداری و حسابرسی به عنوان زبان مشترک گزارشگری مالی، استقرار سیستم‌های کنترل داخلی و حسابرسی نقش اساسی را در مبارزه با فساد در جهان ایفا می‌کند. در کشور ما نیز در طول سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی به ویژه پس از جنگ تحمیلی، شروع سازندگی کشور، پیشگیری و مقابله با مفاسد مد نظر مسئولان و مقامات عالی رتبه نظام بوده و این موضوع با صدور فرمان هشت ماده‌ای رهبر معظم انقلاب در تاریخ ۸۳/۲/۱۰ رؤسای قوای سه‌گانه کشور در مبارزه با مفاسد اداری، با برنامه‌ریزی منسجم تری پی‌گیری می‌شود.

با توجه به موضوع فعالیت سازمان حسابرسی که عبارت است از تأمین نیازهای اساسی دولت در زمینه حسابرسی و ارائه خدمات تخصصی مالی به بخش‌های دولتی و تحت نظارت دولت و تدوین و تعمیم اصول و ضوابط حسابرسی و حسابداری منطبق با موازین اسلامی، تحقیق و تتبع در روش‌های علمی و عملی به منظور اعتلای دانش تخصصی منطبق با نیازهای کشور، ضروری است که نقش و وظیفه سازمان حسابرسی در مبارزه با

پیچیدگی‌های خاصی برخوردار است و کار رسیدگی ما را با دشواری‌هایی مواجه خواهد کرد. آثار فساد گسترده‌تر از آن است که قابل بیان باشد و هزینه‌های فساد به آسانی قابل اندازه‌گیری نیست. از بین بردن فساد یک آرزوی آرمانی است ولی می‌توان آن را کاهش داد.

هزینه‌های ناشی از فساد

۱- تحقق نیافتن اهداف حکومتی؛

۲- آلودگی محیط زیست؛

۳- افزایش هزینه‌های اداری و کاهش درآمدهای دولت؛

۴- کاهش جرأت و ثبات قدم برای مطابقت با استانداردهای سطح بالا و دقیق؛

۵- کاهش بهره‌وری، زیرا زمان و انرژی به‌جای اینکه صرف رسیدن به اهداف شود، در سیستم شکاف به‌وجود می‌آورد؛

۶- زحمت بیهوده نظام قضایی کشور؛

۷- ارزش‌گذاری و تصمیم‌گیری در قالب‌های پولی و نه در قالب ارزش‌ها یا نیازهای انسانی؛

۸- کاهش سرمایه‌گذاری خارجی.

بدیهی است که فساد مشروعیت جامعه را سست می‌کند، اما

عوامل مؤثر در وقوع فساد

فساد از به هم پیوستن سه عامل «وجود انگیزه»، «تخلف»

«فرصت انجام عمل و نبود کنترل‌های مناسب» شکل می‌گیرد.

تغییر هر یک از این عوامل بر وقوع فساد تأثیر مستقیم دارد.

هر سازمانی برای تحت تأثیر قرار دادن این عوامل، دارای

توانایی‌های متفاوتی است. اعمال کنترل‌های مناسب‌ترین

تأثیر را در پیشگیری از فساد دارد. یک سازمان دولتی باید قادر باشد

کنترل‌هایی را به‌کاربرد که احتمال خطرهارا شناسایی و به‌طور مناسب

ارزیابی کند. از طریق ارزیابی عوامل اساسی زیر می‌توان گام‌هایی را

برای حذف فساد برداشت. این گام‌ها عبارت‌اند از:

محیط کنترلی

فرهنگ هر سازمان باید بر رفتار اخلاقی همه سطوح رده بالای

- سازمان تأکید داشته باشد. هر جا که فساد روی می‌دهد شروع آن از رده‌های بالایی سازمانی صورت گرفته است. مثال‌هایی از شرکت‌های بزرگ وجود دارد که اخیراً ورشکست شده‌اند و علت بسیاری از ورشکستگی‌ها مربوط به رفتار نامناسب مدیران سطوح بالایشان و کنترل نشدن آنهاست.

- تعریف صریح قوانین؛
- مقررات و رهنمودهایی که بین کارکنان ترویج داده شده و شامل اصول رفتار حرفه‌ای است؛
- روش‌های صریح و آشکار با صاحب‌کاران همراه با تشریح مسئولیت‌ها؛
- کنترل‌های داخلی مناسبی که اطلاعات مدیریتی مفید و بهنگامی را ارائه دهد.

کنترل‌های قوی

این نوع کنترل عنصر اساسی محیط کنترلی است که باید در همه فرایندها از جمله فناوری اطلاعات و ارتباطات اعمال شود. وجود کنترل‌های قوی، فرصت ارتکاب به فساد را محدود می‌کند.

کشف فساد

در هر سازمانی باید ساز و کارهای مناسبی برای کشف انحرافات و مغایرت وجود داشته باشد. اولین ساز و کار کشف فساد باید در حوزه عملکرد مدیریت سازمان قرار گیرد. دومین ساز و کار، وجود حسابرس اعم از داخلی و مستقل است. ترس از دستگیری و مقصر شناخته شدن از مهم‌ترین عوامل کاهش فساد است و وجود یک حسابرسی جدی و مستقل شامل حسابرسی مالی و حسابرسی عملیاتی و... روش کنترلی مهمی برای کشف فساد محسوب می‌شود.

فساد را می‌توان به کمک هوشیاری و کارکنان سازمان کنترل کرد. سیستم‌ها و نرم‌افزارها به تنهایی عامل ایجاد کننده فساد نیستند. فساد از دستکاری فریب‌کارانه افراد در سیستم‌ها در جهت افزایش منافع ناشی می‌شود. برای مبارزه با فساد باید در نحوه به‌کارگیری فناوری توجه داشت. بنابراین هر سازمان باید آگاهی خود را تا مرز فناوری و ارتباطات گسترش دهد. به اعتقاد من، ما حسابرسان بایستی بررسی حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات سازمان‌ها را جزو برنامه‌های کاری خود قرار دهیم و حتی می‌توانیم استاندارد را برای آن تعیین کنیم و چنانچه در این حوزه ضعف‌هایی وجود دارد به‌عنوان ضعف کنترل داخلی به آن اشاره کرد.

محیط کنترلی و فناوری اطلاعات و ارتباطات

وجود ساز و کارهای قوی و نیرومند برای اعمال حاکمیت یکی از روش‌های مستقیم و مؤثر برای کنترل فساد در سازمان‌هاست. حاکمیت شرکت عبارت است از مجموعه وظایف و روش‌هایی که از سوی مدیران سازمان با هدف ترسیم مسیر راهبردی، دستیابی به هدف‌های سازمانی، مدیریت بهینه ریسک و استفاده مسئولانه از منابع تبیین می‌شود. این ساز و کارها باید شامل موارد زیر باشد:

- **روش‌های کنترل فساد**
 - **برنامه‌های کنترل تقلب**
- مدیران ارشد سازمان‌های دولتی باید طبق قانون ملزم شوند تا یک برنامه کنترل تقلب در سازمان خود ایجاد و اجرا کنند. مسئولیت برنامه‌های کنترل تقلب در قالب گزارش سالانه و به مقامات مافوق در سازمان‌ها بر عهده مدیران ارشد سازمان است. ارائه مجموعه رهنمودهایی به منظور کنترل تقلب برای سازمان‌های مذکور توسط نهادهای مسئول ضروری است. اگر مؤسسه‌های حسابرسی کشف تقلب را مرکز ثقل خدمات

- حمایت قوی رهبران و مدیران شرکت؛
- الزامات مربوط به فرایند پاسخگویی شفاف به صورتی که نقش‌ها و وظایف را مشخص کند؛

خود قرار ندهند نه تنها با خطر از بین رفتن اعتبار خود روبه‌رو خواهند شد، بلکه بقای آنها نیز به خطر خواهد افتاد این ادعای گلین (Galynn) مدیر فنی انجمن حسابداران امریکا (AICPA) است.

تشکیل انجمن مستقل مبارزه با فساد

این انجمن نقش مهمی در پیشگیری از وقوع فساد، آموزش و پیگیری کنترل فساد در بخش عمومی کشور دارد.

نقش فناوری و اطلاعات در کنترل فساد

دسترسی بیشتر شهروندان و واحدهای تجاری و سازمان‌های همگانی به دولت، دارای منافع بالقوه بسیاری است. با حرکت به سوی تشکیل یک دولت واحد، یعنی ارائه خدمات مشترک از سوی یک یا چند سازمان دولتی مستقل، لزوم شناخت ساختار دولتی به منظور اطمینان از خدمات مورد نیاز به شدت کاهش می‌یابد.

هدف از دولت یکپارچه در آمیختن خدمات‌های دولتی با یکدیگر و تمرکز بر نیازهای شهروندان در راستای کاهش فساد است.

استفاده از تجربیات جهانی در مبارزه با فساد

تجربه‌های جهانی در مبارزه با فساد را می‌توان در سه مرحله توضیح داد:

۱- پیشگیری و ارتقای سلامت در نظام اقتصادی

در این محور با ارتقای سلامت در نظام اقتصادی، اداری، زمینه بروز کجروی‌ها و انحرافات از بین می‌رود. اقداماتی که در این زمینه می‌توان انجام داد عبارت‌اند از:

۱- اصلاحات سازمانی؛

۲- رسیدگی به وضعیت معیشت کارکنان؛

۳- افزایش آگاهی عمومی در مبارزه با فساد و دسترسی آزادانه مردم و نهادهای مدنی به اطلاعات و شناسایی ارکان مؤثر در

مبارزه با فساد.

مقابله با مصادیق فساد

این راه کار به صورت کوتاه مدت و باهدف تقویت انگیزه در مردم و مدیران برای پیگیری اقدامات پیشگیرانه و نیز شناسایی و رفع مظاهر فساد ایجاد می‌شود.

اقداماتی نظیر تغییر، اصلاح و تقویت نهادهای نظارتی و علنی کردن جریان محاکمه عواملان فساد به نحوی که مردم از این محاکمه‌ها و مجازات آنان با خبر شوند، در این راهکار مورد تأکید قرار می‌گیرند.

مدیریت یکپارچه و مؤثر

این راهکار با تدوین قانون و آیین‌نامه‌های راجع به فساد، ایجاد ستاد قوی برای تمرکز فعالیت‌های سالم‌سازی نظام مالی و اداری و استفاده از تجربیات بین‌المللی در امر مبارزه با فساد دنبال می‌شود.

فساد از دیدگاه حسابرسان

از آنجا که وظیفه حسابرسان اعتباربخشی به صورت‌های مالی ناشی از عملکرد مدیران بنگاه‌های اقتصادی است، هرگونه انحراف از شفاف‌سازی و آمار و ارقام که از اعتبار کافی برخوردار نباشد، به فساد می‌انجامد. حسابرسان تا قبل از جهانی شدن موضوع فساد محدوده وظایف خود را اعتباربخشی به صورت‌های مالی می‌دانستند، اما امروزه با توجه به موضوع مسئولیت اجتماعی که مهم‌ترین مسئولیت حسابرسان مطرح شده، تعاریف و مفاهیم قبلی در حوزه حسابداری و حسابرسی نیازمند بازنگری است. انجمن حسابداران خبره انگلستان و ولز (ICAEV) و انجمن حسابداران خبره امریکا (AICPA) نیز تاکنون رهنمودهای متعددی در زمینه مبارزه با فساد در قلمرو مبارزه با پول‌شویی و تقلب صادر و موضوع بازنگری استانداردهای حسابداری و حسابرسی در رهنمود آنان قرار گرفته است.

آثار فساد از دیدگاه حسابرسان

فساد دایره وسیعی از فعالیت‌های جامعه را در بر می‌گیرد. لذا از دیدگاه‌های مالی مختلفی می‌تواند مورد بحث و مناقشه قرار گیرد. از دیدگاه حساب‌برسان عملکرد فساد اثرات زیر را به دنبال خواهد داشت:

● هرگونه فساد مالی به نوعی صورت‌های مالی را تحت الشعاع قرار خواهد داد؛

● فساد مالی بر خلاف پول‌شویی که تأثیری بر صورت‌های مالی ندارد، یکی از اقلام سود و زیان یا ترانزاکشن را تحت تأثیر قرار می‌دهد (حساب‌رسی مالی)؛

● فساد مالی باعث می‌شود عملکرد مدیران و شرکت‌ها درست ارزیابی نشود (حساب‌رسی عملکرد)؛

● فساد مالی باعث می‌شود درآمد مشمول مالیات درست ارزیابی نشود (حساب‌رسی مالیاتی)؛

● فساد مالی باعث می‌شود حقوق بعضی از سهامداران به نفع برخی از سهامداران دیگر ضایع شود (وظایف بازرسی قانونی)؛

● فساد مالی باعث خواهد شد که برخی حقوق اجتماعی شهروندان را مورد تعرض قرار دهند (مسئولیت اجتماعی حساب‌برسان).

فساد پدیده‌ای نیست که به کمک حساب‌برسان و با شفاف‌سازی بتوان به مقابله با آن پرداخت. اما اجرای مجموعه‌ای از روش‌ها و راه‌کارهای اجتماعی، اقتصادی و حساب‌رسی می‌تواند بستر فساد را خشک یا آن را به حداقل برساند.

اهم مواردی که می‌تواند موجب توفیق بیشتر حساب‌رسی در انجام رسالت پیشگیری و مبارزه با فساد گردد عبارت است از:

۱- احاطه تیم حساب‌رسی به دستگاه حساب‌رسی شونده از طریق آشنایی کامل با همه فعالیت‌ها و واحدهای اداری دستگاه؛ به هر حال این موضوع طلب می‌کند که ما حساب‌برسان تخصصی در زمینه‌های مختلف و در رشته‌های مختلف داشته باشیم، زیرا اطلاعات عمومی به تنهایی کفایت نمی‌کند؛

۲- شناسایی نقاط آسیب‌پذیر دستگاه که در معرض خطر بروز فساد هستند؛

۳- اولویت دادن رسیدگی به موضوع‌ها و برنامه‌هایی که ارتباط

بیشتری با نقاط آسیب‌پذیر دستگاه دارند؛

۴- اولویت دادن رسیدگی طرح‌های عمرانی و سرمایه‌ای دستگاه‌ها؛

۵- حصول اطمینان از نبود مصادیق فسادهای اداری از قبیل رشوه، اختلاس، حساب‌سازی و... به عنوان یکی از حدود رسیدگی به برنامه‌های حساب‌رسی در نظر گرفته شود و کنترل‌های لازم را در زمینه حین اجرای برنامه‌های رسیدگی اعمال کنند؛

۶- ارزیابی و بررسی سیستم کنترل‌های داخلی در بخش‌های مختلف دستگاه و گزارش هرگونه نقاط ضعف مشاهده شده و همچنین ارائه پیشنهادها مفید و مؤثر در زمینه تقویت و بهبود سیستم‌های کنترل‌های داخلی دستگاه؛

۷- به محدودیت‌هایی که در رسیدگی‌های حساب‌رسی از سوی دستگاه‌ها به وجود آمده بی‌توجهی نشده است و ضمن انعکاس موارد در گزارش حساب‌رسی محدودیت‌های ایجاد شده در رسیدگی به برنامه‌های حساب‌رسی که با نقاط آسیب‌پذیر دستگاه ارتباط دارند برای حصول نتیجه و کشف حقیقت به سطوح ذی صلاح منعکس می‌گردند؛

۸- مواردی که به‌طور مستند مشکوک به بروز فساد مالی هستند و مستندات و مدارک مربوط در رسیدگی‌های حساب‌رسی به صورت کارشناس مورد بررسی دقیق قرار گرفته برای کشف فسادهای پنهان به سطوح ذی صلاح گزارش می‌شود؛

۹- توصیه‌های مراجع بین‌المللی به حساب‌برسان مستقل. انجمن حسابداران خبره انگلستان و انجمن حسابداران آمریکا، طی رهنمودهای خاصی و وظایف زیر را برای حساب‌برسان در مورد مبارزه با فساد مالی بر شمرند:

۱- بررسی معاملات مشکوک؛

۲- شناسایی معاملات که اهداف رشوه‌خواری برای مقامات دولتی دارند؛

۳- آموزش‌های کاربردی خاص برای مبارزه با فساد مالی

۴- کشف پرداخت‌های نامشروع؛

۵- بررسی روابط استخدامی افراد مشکوک که ممکن است پرداختی به آنان صورت گیرد، اما در شرکت خدمتی ارائه

ندهند؛

۶- کاهش غیرمترقبه حساب‌های دریافتی از طریق سوخت مطالبات و دریافت مطالبات خارج از صورت‌های مالی؛

۷- دریافت صورت‌حساب‌های غیر واقعی و خروج پول از شرکت و زد و بند با مقامات یا فروشندگان؛

۸- واگذاری مناقصه‌ها بدون تشریفات مناقصه و یا ترک مناقصه بر خلاف روش‌های مرسوم و متداول قانونی یا واگذاری مناقصات با زد و بندهای قبلی؛

۹- تعدیل مبلغ قراردادهای حین انجام کار یا پس از انجام کار به طوری که مبلغ تحویلی درصدی از کل کار را تشکیل می‌دهد. برای مثال، مبلغ تعدیل به علاوه مبلغ اولیه قرارداد از مبلغ پیشنهادی نفر دوم بیشتر شده باشد؛

۱۰- خرید اجناس به قیمتی بیش از قیمت بازار؛

۱۱- فروش کالا و خدمات به قیمت کمتر از قیمت عادلانه بازار؛

۱۲- واگذاری امکانات و منابع مالی شرکت به سایر اشخاص غیر مرتبط با فعالیت‌های شرکت؛

۱۳- پرداخت وجه از شرکت به اشخاص و نهادهایی که در ارتباط با فعالیت‌های شرکت نیستند؛

۱۴- خرید سهام به قیمت بالا و بلافاصله یا در فاصله کمی پس از فروش آن به قیمت کمتر و بالعکس؛

۱۵- واگذاری امتیاز فروش کالا یا اعطای نمایندگی انحصاری به افراد خاص (معمولاً چک‌های این‌گونه نمایندگی‌ها در موعد مقرر وصول نمی‌شود و یا در تاریخ سررسید چک، چک به حساب منظور نمی‌شود).

نتیجه‌گیری

در گذشته حساب‌رسان مستقل تأکید بیشتری بر روی کشف اشتباهات و نه تقلبات با اهمیت و فساد در صورت‌های مالی داشته‌اند. اما درخواست جهانی، منطقه‌ای و داخلی برای رویارویی با تقلب و فساد، پول‌شویی، رشوه و ناتوانی حساب‌رسان در ارزیابی نامناسب تحریف با اهمیت ناشی از تقلب در

صورت‌های مالی هیئت‌های تدوین استانداردهای حسابرسی در سطح کشورها و جهان، وادار به تدوین استانداردهایی با کاربرد عملی تر ملموس تر برای کشف تقلب‌های با اهمیت در صورت‌های مالی، کرده‌اند. تحولات جهانی و بین‌المللی و شرایط خاص حاکم بر دوران‌گذار اقتصادی کشور و نیز دوران جدید و فرصت پیش آمده برای حرفه ایجاب می‌کند تا شکل‌های حرفه‌ای از جمله جامعه حسابداران رسمی ایران و سازمان حسابرسی توجه بیشتر را به جلوگیری، کشف و گزارش مناسب فساد و تقلب و مصداق‌های آن نشان دهند. بنابراین پیشنهاد می‌شود:

● استانداردهای تدوین شده به منظور به‌روز رسانی و مدنظر قرار دادن موضوع تقلب مورد بازنگری قرار گیرد؛

● کمیته یا بخش مشخصی برای مطالعه و تدوین راهبرد مناسب برای حرفه به منظور برخورد با تقلب در حسابرسی صورت‌های مالی و یا سایر خدمات ارائه شده به وسیله حرفه تشکیل شود؛

● آموزش مناسب و مستمر برای آشنایی بیشتر افراد حرفه با استانداردها و به‌کارگیری علمی و عملی آنها انجام گیرد.

■ عضو هیئت عامل سازمان حسابرسی